

AZ ONLINE INFORMÁCIÓSZOLGÁLTATÁS HELYZETE A MEZŐGAZDASÁGBAN

DARÁNYI SÁNDOR

1979-ben az AGROINFORM kísérletképpen megindította első számítógépes szakirodalmi szolgáltatását. Az AGRIS adatbázis mágnesszalagjait szelektív gépi témafigyelésre (SDI) használva, a mezőgazdasági és élelmiszeripari tájékoztatás – más szakterületek példája nyomán – megtette az első lépést a megújulás felé.

Olyan volt az a pillanat, mint mikor a bányász csákánya ércel teli telérbe szalad: túl a legnehezebb, az első döntésen, minden elkövetkezendő fejleményt már az ésszerűség kényszere diktált, a fejlesztés irányától a lehetséges szolgáltatásformáig. E sorok írója azok közé a szerencsés kevesek közé tartozhatott, akik néhány – túlzás nélkül fordultatos – éven keresztül munkatársként, közelről figyelhették az eredeti elképzelés kibontakozását, az első kezdeményektől a megállapodottság időszakáig. Mivel a szolgáltatás üzemeltetésével megbízott AGIT Szolgálat (Agrárirodalmi Integrált Tájékoztatás) 1984-ben már ötödik születésnapját ünnepelte, nem lenne elhamarkodott a „gyermekévek” átfogó értékelése sem. Ez az írás azonban szerényebb célt tűzött ki maga elé: egy műszakilag és tartalmilag egyaránt korszerű tájékoztatási forma, az online információgyűjtés megjelenéséről és az AGIT kínálatába való beillesztéséről szeretne beszámolni. Ez a változás ugyanis – cseppben a tenger – tanulságaival az egész magyar könyvtárügyet érintő kérdésekbe torkollik.

A kezdet

Magát a tájékoztatási formát aligha kell részletesen bemutatnom. Röviden, a szakirodalmi információk gyűjtésének folyamatába az információrobbanást követő tájékozási válság új elemet iktatott: a primér irodalom mellett megnőtt a szekundér források iránti igény. A szűkebb-tágabb szakterületek információtermelésének feldolgozására szakosodott nemzeti és világcégek, szervezetek és testületek maguk is csak úgy vehették fel a versenyt a publikáció-lavinával, ha a bibliográfiák, referálólapok kiadását meggyorsítják. A számítástechnikával összeházasodott nyomdászat mellékterméke lett az a mágnesszalag, amely idővel a nyomtatott kiadvány vetélytársává nőtt fel. Mindez lényegében azért történhetett, mert a szalag többnyire hű tartalmi mása a kiadványnak, azzal ellentétben ezt azonban – képletesen szólva – százak olvashatják egyszerre. Az összes olvasót ez esetben a számítógép testesíti meg, a szolgáltatás lényege pedig az, hogy a bibliográfiai egységek ezrei közül minden felhasználó csak azt a néhány tucatnyit kapja meg, amely őt az irodalomból valóban érdekli. Esetleges tallóztatás helyett tehát a megfelelő, kiválogatott

anyag, néhány olvasó helyett minden érdeklődő tájékoztatása, – ezek olyan előnyei a szelektív témafigyelésnek, amelyek nyilvánvaló tökéletlenségei dacára a számítógépet nélkülözhetetlen eszközzé teszik egy új szemléletű felhasználó-nemzedék szolgálatában.

Az online vagy közvetlen üzemmód könyvtári használata mindenestül a rendszeresen közzétett mágnesszalagokban, illetve a rájuk telepített szolgáltatásokban gyökerezik. A szalagokat ugyanis nemcsak a könyvtárak veszik meg, hanem néhány számítógépes matutvállalkozás (host) is. A host-ok közös jellemzője, hogy az információt a modern távközlés vívmányai jóvoltából ma már bárki akár más földrésről is elérheti és visszakéresheti.

Az ilyen szakirodalmi adatbázisokból készülnek az ún. retrospektív listák, egy-egy SDI téma múltjának „térképei”. Ésszerű tehát, hogy aki az egyik szolgáltatástípust, a legújabb irodalomban való gépi tájékozódást használja, az a másikra, a retrospektív keresés lehetőségére is rászorul. A felhasználók érdekében az AGIT Szolgáltatnak meg kellett teremtenie a közvetlen (online) információgyűjtés műszaki és szellemi alapjait a mezőgazdaságban.

A kísérlettől a szolgáltatásig

Minderre 1981-ben nyílt az első lehetőség, amikor az OMF B Rendszerelmzési Iroda révén az MTA SZTAKI-ban – egyelőre csak egy szűkebb kör számára – kísérleti adatátviteli kapcsolat létesült előbb az IIASA-val (International Institute of Applied Systems Analysis, Laxenburg, Ausztria), majd az ESA-val (European Space Agency, Frascati, Olaszország). A klub tagjai nemcsak a közvetlen információkeresés kedélyhullámszárait élhették át, hanem – az alkalmi viszontagságok ellenére – rengeteget tanulhattak is a bázisok felépítéséről, tartalmáról, a keresőnyelvek finomságairól. Az AGIT Szolgálat ekkoriban még csak az AGRIS és a CAB Abstracts mágnesszalagjait vásárolta, ezért korántsem lebecsülendő újdonság volt, hogy az AGRIS-hoz a bécsi Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA) számítógépén – mindkét host közvetítésével – hozzáférhettünk. Hamarosan másik kívánságunk is teljesült, mert a Lockheed Dialog Information Service (Palo Alto, USA) számítógépén megismerkedhettünk a CAB adatbázissal is, és megkezdtük ebből is az első retrospektív irodalomlisták készítését. Innen, az MTA SZTAKI terminál-szobájából történt a két bázis bemutatása az AGROINFORM által szervezett felhasználói konferenciák résztvevőinek is.

Ez a kísérlet azonban egy napon véget ért. 1982-ben az AGROINFORM vezetősége, világosan látva a fejlődés útját, úgy határozott, hogy az AGIT Szolgálat önálló terminálról folytassa a megkezdett munkát. A Magyar Posta Központi Távirida ehhez az adatátviteli vonalat, az OMIKK Technoinform a külföldi fizetőeszközt, a felhasználók megnövekedett reményei pedig az ösztönzést adták. Sajnos, a magyar műszaki piacon akkoriban még nem vásárolhattunk olyan kisszámítógépet, amely elektronikus szakismeretek és landkadatlan barkácsolókedv nélkül is teljesíti azt, amit az ára sugall. A kiválasztott VDT 52103-as típusról sohasem sikerült pontosan kideríteni, miért ígér más a dokumentációja, mint amit a gép művel. Másfél év vesződség, hályogkovácshoz illő rögtönzések és tetemes áldozatok árán végül VDT 52122-es típusú kellett átalakíttatni – a hozzáértők szerint ma ehhez hasonlít legjobban.

Időközben a Számítástechnikai Koordinációs Intézet (SZKI) hirdetett kereskedelmi feltételekkel online lekérdezési lehetőséget. Ez már mindenki számára hozzáférhető, nyilvános vállalkozás volt. Az AGIT számára ettől kezdve a Lockheed Dialog mellett, takerékosági okokból, mind fontosabbá vált a kölni DIMDI (Deutsches Institut für Medizinische Dokumentation und Information, NSZK) gépén található adatbázisok használata. Itt ugyanis jóval olcsóbban megtaláltuk a leggyakrabban használatos adattárakat, mint a Palo Alto-i gépen – igaz, újabb parancsnyelv megtanulása árán. Azonkívül, az amerikai és a nyugat-európai információs piac különbségeit kihasználva, ekkor vált gyakorlattá a mezőgazdaság számítógépes tájékoztatásában, hogy a vásárolt szalagok – ekkor három – számánál mintegy tízszer több adatbázisból adhattunk esetenként szolgáltatást. Ez a gyakorlat lényegében azóta sem változott, mindössze két újabb host-gép bázisaival bővült a szolgáltatás kínálata: az AGROINFORM saját terminálja 1984 óta az említetteken kívül kapcsolatban áll a GID (Gesellschaft für Information und Dokumentation, Frankfurt am Main, NSZK), illetve a Data Star (Bern, Svájc) számítógépével is.

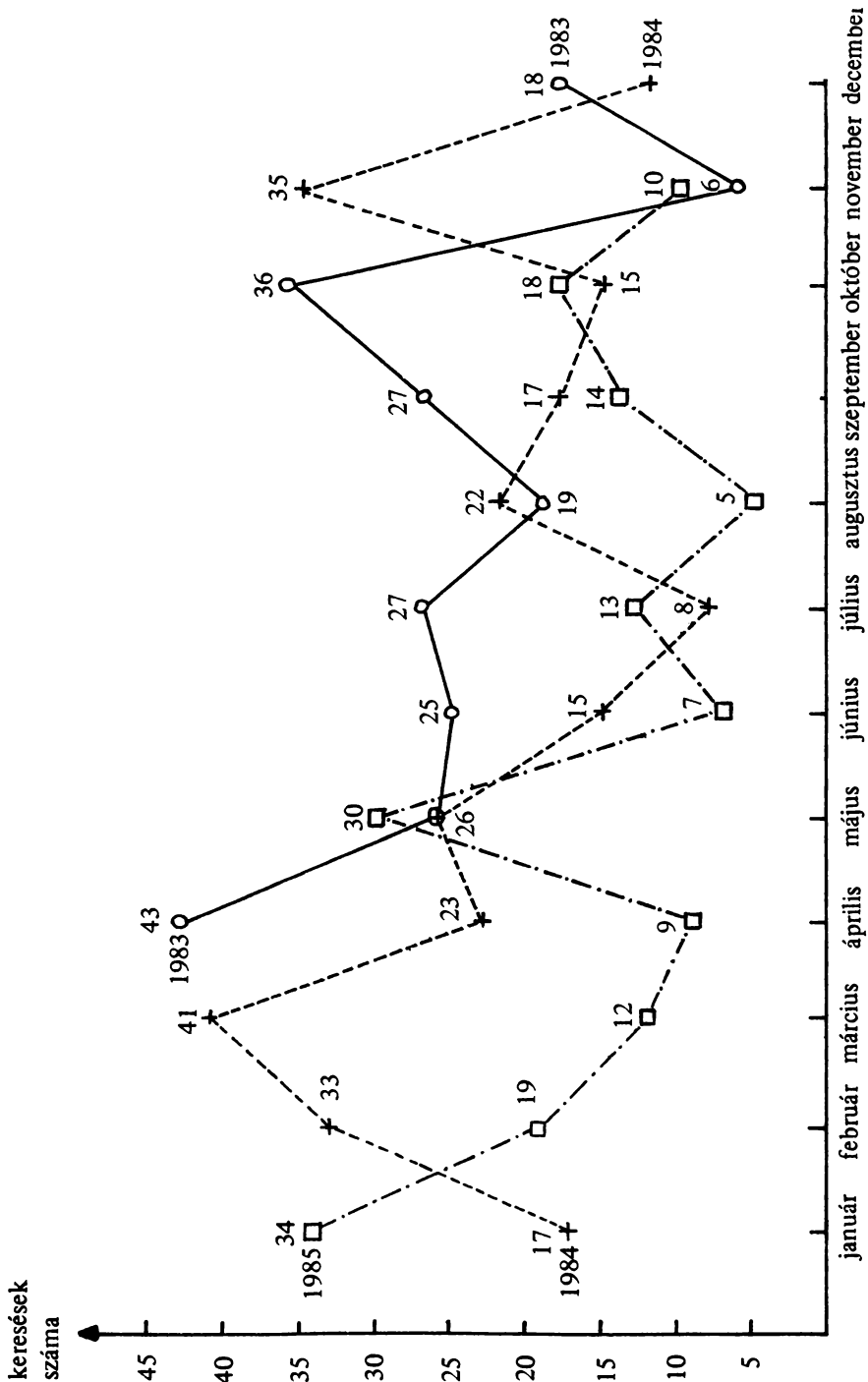
A szolgáltatás formái

Mindezeket már csak azért is előre kellett bocsátanom, mert az AGIT működését csupán szerény hírverés kísérte, felhasználói tábora a havi mágnesszalagos szolgáltatást vásárlók ismeretségi köréből támadt a visszakereső tájékoztatásnak is. Szemben más hazai online szolgáltatók gyakorlatával, sem a rádió, sem a televízió hirdetéseiből nem tudhatta meg az érdeklődő, hogy a modern mezőgazdasági információforrást keresők hová forduljanak. Így a potenciális felhasználók egy része ad hoc szolgáltatóknál kötött ki.

A reklám szerénységét bizonyos fokig indokolta, hogy a szolgáltatásra felhasznált adatbázisok mind idegen nyelvűek. Túlnyomórészt angol, kisebb részben német, és a jövőben orosz nyelvtudásra van szüksége annak, aki a belőlük kapott információt használni akarja. A mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban a nyelvtudás hiányosságai még inkább korlátozó tényezőnek tűnnek, mint más ágazatokban. A termelői gyakorlat például szinte egyöntetűen azzal utasítja vissza az ilyen szolgáltatásokat, hogy nem magyarul szólnak, s a gyakorlat számára fontos információ típusok léte vagy nemléte csak a második helyen kerül szóba. Noha a hazai mezőgazdasági szakirodalom magyar nyelvű adatbázisának felállításával kapcsolatos munkák az AGIT Szolgáltatónál már megkezdődtek, a világirodalom magyarításának problémáját ez nem fogja megoldani.

Az új technológia az AGIT szolgáltatási palettájára néhány új szint hozott. Mint várható volt, a felhasználók – kutatók, oktatók, fejlesztő mérnökök – kibukkanó érdeklődéssel fogadták a retrospektív irodalomkeresés lehetőségét (*ld. 1. sz. ábra*). Költségtakarékossági okokból született az ún. szondázás gyakorlata: ez 300–500 Ft-ért tájékoztatja a vásárlót, hogy a témájára hány találatot lelt a gép, s hogy a lista kinyomtatva mennyibe kerül. A felhasználót ez a bepillantás megkíméli attól a bosszúságtól, hogy esetleg egy elhamarkodottan megrendelt nyomtatást kelljen kifizetnie, de attól is, hogy pénzügyi lehetőségeit túlbecsülve kellemetlenségei támadjanak. A szondázás megmondja a leendő vevőnek azt is, érdemes-e havi 500 Ft-ért előfizetnie témája rendszeres gépi figyelését, és nem jár-e jobban, ha az évi előfizetési díj töredékéért tíz esztendő anyagát vásárolja meg.

1.sz. ábra

A nyelvtudás korlátait felismerve az AGROINFORM 1984-ben egyik mágnesszalagos szolgáltatását, az élelmiszeripari SDI-it gyorsfordítással egészítette ki. Az AGIT aránylag alacsony árszínvonal mellett ez a forma idővel a mostaninál kedvezőbb fogadtatásra lelhet, ha sikerül a megfelelő felhasználói kört megtalálni, és ha a referátum-fordítások valóban gyorsan készülnek el. Ugyanilyen pótszolgáltatás növelhetné a retrospektív irodalmi listák vonzerejét is, az erre vonatkozó tapasztalatok azonban még hiányoznak.

Részben már a jelen vívmánya az online üzemmódban készített SDI szolgáltatás: az AGRIS profilok anyaga 1984 nyara óta közvetlenül a bécsi számítógépről érkezik.

A felhasználók magatartásáról

Helyénvaló a kérdés, vajon tudatában vannak-e a felhasználók annak az értéknek, amit a pénzükért kapott információ jelent, vagy a számítógépes információkereséssel járó számos kedvezménynek? A válasz, kevés kivétellel, majdnem bizonyosan: nem. Különösen az online elérhető kínálatához képest szembetűnő, hogy az információra várakozók kevésbé élnek az ún. „multizás”, egy keresőprofilnak több adatbázisban való lekérdezése lehetőségével, noha ez a kapott információ értékét meghatározza. Jól szemlélteti a felhasználói igények alakulását az 1. sz. ábra. Két és fél esztendő forgalmának elemzése azt mutatja (az AGIT saját terminálja 1983 áprilisa óta működik), hogy

- a kezdeti felajzott várakozás után a kereslet egyenletessé vált;
- ez az egyenletesség két rendszeres csúcsot tartalmazott: egyet májusban, a nyári szabadság előtt, egyet pedig októberben-novemberben, a pénzügyi év zárásakor (a „számlázási szezonban”);
- a nyári apályt a szeptemberi, a decemberi a januári felfutás ellensúlyozta; és végül,
- 1985-ben az általános gazdasági helyzet nem kímélte az online információk iránti keresletet sem.

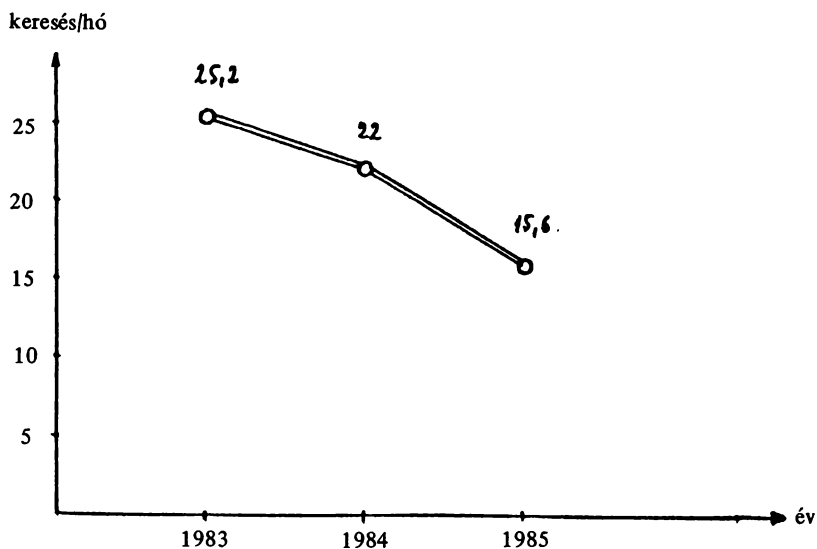
Ugyanezt támasztja alá a 2. sz. ábra is amelyben a keresések havi átlagos számának csökkenése figyelhető meg. Természetesen ez következhet az igények telítődéséből is, hiszen a vizsgált időszak túlságosan rövid, megalapozott következtetésekre nem, csupán találgatásokra alkalmas figyelmeztető.

A számok azonban még valamit elárulnak. Mint az 1. sz. táblázat és a 3. sz. ábra adataiból együtt kiderül, az AGIT Szolgálat online forgalmának meghatározott hányada nem realizálódik a bevételekben: ez az oktatásra, bemutatókra, kisebb részben SDI karbantartásra vagy új bázisokkal való ismerkedésre fordított keresések csoportja. Látható, hogy ez a hányad a kapcsolati alkalmak (nem a pénzügyi keret vagy a kapcsolati idő!) 20–30%-át teszi ki, az online információk árainak – elvben – legalább ezt a hányadot fedezniük kell.

Ha csak azt nézzük, kinek hányszor kapcsolják be a terminált, úgy tűnhet, hogy az AGIT Szolgálat legrangosabb felhasználója – saját maga. Szeretném megkockáztatni azonban, hogy a helyzet nem így áll. Addig, amíg a könyvtáros- és informatikusképzéssel meg-

2.sz. ábra

Az egy hónapban végzett keresések átlagos száma

1.sz. táblázat

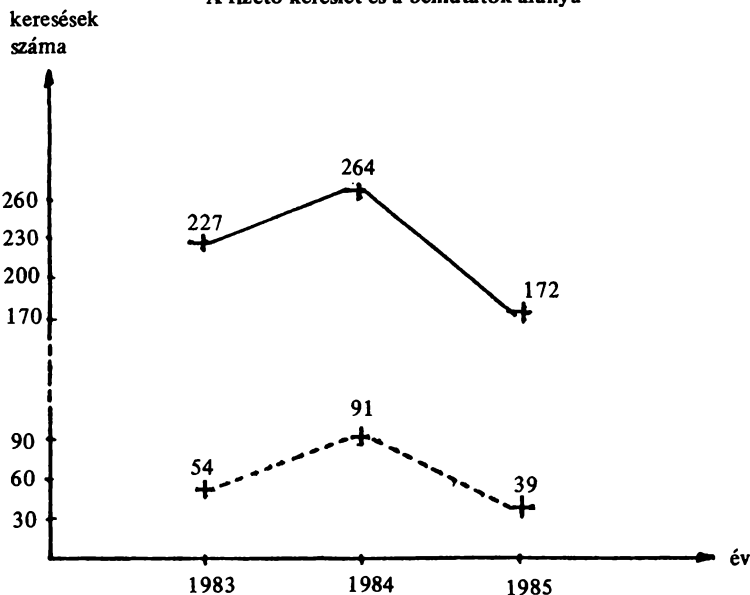
Az oktatás aránya az éves online forgalmon belül

A szolgáltatás éve	1983	1984	1985
A szolgáltatás tartama	9 hónap	12 hónap	11 hónap*
A keresések száma	227	264	172
– ebből az AGIT számlájára	54 23,8%	91 34,5%	39 22,7%

* A kézirat lezárásakor.

3.sz. ábra

A fizető kereslet és a bemutatók aránya

bízott intézmények nem rendelkeznek oktatási eszköz gyanánt használható terminállal és adatátviteli lehetőséggel, amíg a hálózati továbbképzés résztvevői, a bel- és külföldi kíváncsiak csak néhány helyen láthatnak működő online kapcsolatot, addig ámulatunk és tanulásunk terheit is ezek az intézmények kénytelenek – kelletlenül? vagy szíves-örömmel? – viselni.

Ezek a költségek országos szinten sem kerülhetők meg. A tudás megszerzése mögött mindig ott van a megfizetett tanulópenz, a kultúraváltás meg éppen nem olcsó mulatság. Mihamarább és az egész magyar könyvtárügy érdekében gondoskodni kellene arról, hogy erre a tanulópenzre fussa az oktatás költségvetéséből.

* * *